

Gdanskból, Polákova, Štefánia Bratislaváról, Franchi, Cinzia Romából, Meier, Hans Jakob Leipzigből, Sárközi Péter Rómából, Ladislav Kačič Bratislavából, Cecilia Pilo-Boyl Rómából, Amedeo di Francesco Napolyból, Arianna Quarantotto Napolyból, Egyed Emese Cluj-Napocából vettek részt és tartottak is előadásokat konferenciáinkon. Magyarországról az egyetemek mellett az MTA Irodalomtudományi, Zenetudományi, Művészettörténeti, és Néprajzi Intézeteinek munkatársai tartottak előadásokat.²⁰ S végül még egy kötetet kell megemlítenem. Az adattárak, szövegkiadások, tanulmánykötetek és kismonográfiák megjelenése után öröndetesen gyarapodtak a 17–18. századi színházról és drámákról készült tanulmányok. Ebben a hatalmas anyagban már eligazodni lehetetlen volt, éppen ezért meg kellett jelentetnünk egy drámatörténeti bibliográfiát, amely mindannyiunknak segítséget jelent a két évtized alatt kiadott anyag közötti eligazodásban.²¹

Úgy érzem, hogy e két évtized alatt a munkacsoport óriási munkát végzett. Nagyon szeretném legalább a szövegsorozatot és az adatsorozatot befejezettek látni, hogy az utánam jövők újabb és újabb monográfiáikkal gazdagítsák az eddig szegényesnek tartott, régi magyar színházunk és drámáink történetét.

KILIÁN ISTVÁN

Adatbázisok – régi könyvekkel és könyvtörténettel foglalkozóknak. I. Hand Press Book (HPB)

Már egymilliónál több rekordot tartalmaz a HPB (*Hand Press Book*) adatbázis, vagyis a nemzetközi régi-könyv adatbázis. 2001. év végén pontosan 1 068 933 volt a rekordok száma. Erről, és az év során történt más eseményekről számolt be a Consortium of European Research Libraries (CERL) éves közgyűlése, ez alkalommal Lyonban 2001. november 8–9-én.

Amint arról a *Magyar Könyvszemle* 2001. 2. száma is beszámolt, az elmúlt évben az Országos Széchényi Könyvtár, most pedig az OSzK öt hazai nagykönyvtárral együtt csoportot alkotva csatlakozott a CERL-hez. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az ELTE Egyetemi Könyvtára, a Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, a Pécsi Tudományegyetemi Könyvtár és a szegedi Egyetemi Könyvtár). Mindegyikük teljes jogú tagként szerepel a CERL-ben, és korlátlan mennyiségű keresésre jogosult a *Hand Press Book*-adatbázisban – nemcsak a könyvtárak munkatársai, hanem annak olvasói is. Az egyes könyvtárak saját password-öt kaptak, amely azonban az olvasóknak nem nyilvános: az adatbázis megnyitását a könyvtáros végzi. Amint a *Magyar Könyvszemle*ben tavaly közzétett ismertetésből olvasható, a CERL által létrehozott régi könyv-adatbázis a nyomtatott könyveket a kezdetektől 1800-ig, néhány adatszolgáltató könyvtár esetében az 1830-as időhatárig tartalmazza.

A 2001. november 8–9-i éves közgyűlés és szeminárium házigazdája a Lyoni Városi Könyvtár és az ugyancsak lyoni Könyvtár- és Informatikai Egyetem volt (ENSSIB) volt. A szeminárium előadásai a „Kéziratok és nyomtatványok” témája köré csoportosultak. María-Luisa López-Vidriero

²⁰ 1. *Iskoladráma és folklór*. A noszvaji hasonló című konferencián elhangzott előadások. Szerk.: PINTÉR Márta Zsuzsanna–KILIÁN István. Debrecen, 1989. 2. *Az iskolai színháték és a népi dramatikus hagyományok*. Szerk.: PINTÉR Márta Zsuzsanna–KILIÁN István. Debrecen 1993. 3. *Barokk színház – barokk dráma. Az egri Iskoladráma és barokk című konferencia előadásai*. Szerk.: PINTÉR Márta Zsuzsanna. Debrecen 1997. 4. *A magyar színház születése. Az 1997. évi egri konferencia előadásai*. Miskolci Egyetemi Kiadó. 2000.

²¹ *Színhátszó iskola a XVII–XVIII. században. Bibliográfia. Az iskolai, populáris és hivatásos színhátszás Magyarországon*. Szerk: NAGY Júlia. Az anyagot gyűjtötte: KISS Katalin, NAGY Júlia. Bp. 1998.

a madridi Királyi Könyvtárból olyan egyesített adatbázis elméleti lehetőségét elemezte, amely régi nyomtatványok és kéziratok rekordjaiból állna össze. Christine Wise „Paleográfia – egy nemzeti adatforrás kifejlesztése” címmel a londoni egyetemi könyvtárak által tervezett, kéziratok kutatását segítő számítógépes portálról beszélt. – Gordon Dunsire (Napier University, Edinburgh) a Z39.50 zsilip alkalmazhatóságáról beszélt, amelyen belül speciális portál szolgálhat a különféle kézirat-adatbázisok használatára.

A szeminárium másnapján az éves közgyűlést Dr. Anne Matheson (Skót Királyi Könyvtár) elnökasszony nyitotta meg, majd Dr. Lotte Hellinga, a CERL titkára számolt be a társaság anyagi helyzetéről, a tagságról és a folyamatban lévő, és 2002-re tervezett munkákról. Mindenekelőtt a *Hand Press Book* (HBP) új fájljairól hangzott el beszámoló. A tavalyi (2000. decemberi) 870 000 rekordhoz képest 2001-ben mintegy 200 000 rekord a növekedés. Ez az alábbi könyvtárak régi-könyv állományának rekordjaiból adódik össze:

- Orosz Nemzeti Könyvtár (Szentpétervár) 1701–1800 közötti, Oroszország területén, nyugat-európai nyelven nyomtatott könyvek egyrészt, másrészt az 1725–1800 között kiadott orosz nyelvű könyvek. Ez utóbbiak cirill betűkkel kerültek be az adatbázisba.

- a University of London könyvtárainak régi könyv anyaga. Ez több gyűjteményt jelent, amelyek profilja a várostörténet, angol polgárháború, útleírás, francia forradalom, stb.

- Anglia és Wales székesegyházi könyvtárainak 1701 előtti nyomtatott könyvei. Ez 37 székesegyház (köztük Salisbury, York, Durham, Canterbury) részben nyomtatásban már megjelent katalógusának betáplálása

- a holland királyi könyvtár (Koninklijke Bibliotheek, Hága) által összeállított STCN (holland short-title catalogue) amely tartalmazza a hágai Királyi Könyvtár holland nyomtatványait 1540–1700 között, az amsterdami Egyetemi Könyvtár és a leideni Egyetemi Könyvtár 1540–1700 közötti nyomtatványait. Ehhez hamarosan hozzá teszik még az utrechti Egyetemi Könyvtár holland anyagát, valamint a British Library (London) holland nyomtatványainak fájlját az 1622–1700 időkörből. De tervezték a hágai Királyi Könyvtár 18. századi könyvanyagának betáplálását is.

Ezek közül az éves közgyűlésen két fájl mutattak be részletesen az illetékes szakemberek: Dr. Natalia Verbina (Orosz Nemzeti Könyvtár, Szentpétervár) az ott folyamatban lévő retrokonverziós munkákról számolt be, és a CERL rendelkezésére bocsátott fájlról, Dr. David Shaw pedig az anglikán egyház székesegyházi könyvtárainak fájlját mutatta be.

Közreadták táblázat formájában a 2002-re tervezett adatbevitel hosszú sorát is. Ebben szerepel a varsói Nemzeti Könyvtár (bár nem tagja a CERL-nek), a helsinki Egyetemi Könyvtár, a lisszaboni Nemzeti Könyvtár, a nápolyi nemzeti könyvtár mellett az OSzK által felajánlott 16. századi antikva-anyag is. Természetesen ezek a fájlok terjedelmükben nagyon különbözőek: a 2000 rekordot tartalmazótól a 100 000-ig váltakoznak.

Az éves közgyűlésen nagy örömmel üdvözölte az elnökség a magyarországi csoportot (a franciaországi könyvtárak alkotnak még a miénkhez hasonló csoportot), majd beszámoltak arról, hogy új tagként csatlakozott még a CERL-hez a firenzei központú Dipartimento delle politiche formative e dei beni culturali, a new yorki H. P. Kraus-cég és a londoni Bernard Quaritch antikvárium. Ezzel a teljes jogú tagok száma 44-re emelkedett. Ebben nincsenek benne a külső tagok, akik egyébként részt vehetnek az éves közgyűlésen megfigyelőként (pl. a prágai Nemzeti Könyvtár részéről is jelen volt a kézirattár és régi nyomtatványok tárának vezetője).

Az elmúlt évben felvetődött a régi könyv adatbázis kiegészítése korai kéziratokkal – ezért volt a szeminárium témája a „Kéziratok és nyomtatványok”. Előzménye a tagtársak részéről felmerült

igény, hogy a CERL eredeti funkcióját az írott örökség kéziratos részére, elsősorban a legkorábbi európai kéziratokra is kiterjesszék, az 1600-as időhatárig. Már a tavalyi éves közgyűlésen elhatározták a kérdés alaposabb elemzését, az európai kezdeményezések megvizsgálását. A vizsgálatok főleg arra irányultak, hogy a munkát hogyan lehet – és egyáltalán be lehet-e vonni a CERL jelenlegi tevékenységébe?

Ezt a kérdést az év folyamán egy, a tagokból összehívott kisebb kézirát-munkacsoport elemezte és a helyzet-felmérés eredményéről Dr. Lotte Hellinga számolt be. Az alábbi kérdéseket vizsgálták: mi legyen a kéziratok esetében az időhatár (a korábban tervezett „1600 előtti” időhatár mindenképpen kiterjesztendő). Milyen érdeklődés mutatkozik azoknak az intézményeknek részéről, amelyekben már van jelentős digitalizált kézirát-anyag? Milyen jogi megkötöttségekkel kell számolni? Milyen technikai kérdések merülnek fel? A kézirát-munkacsoport német, holland, osztrák, angol és amerikai kézirát-adatbázisokat vizsgált meg. A feltárás mélysége, az alkalmazott programok egy-egy országon belül gyűjteményenként is annyira eltérők, hogy a kézirát-csoport álláspontja szerint nem látszik keresztülvihetőnek egy összevont (a HPB-hez hasonló) adatbázis létrehozása. A továbbiakban inkább egy kézirát-portál létrehozásában kell gondolkodni, amely elsősorban a már elkészült, kézirátokat tartalmazó fájlokra épülne. Ehhez kezelhetőségét tezaurusz-fájlok és összetett keresési lehetőségek segítenék.

A 2001-es év során elkészült, és decemberre használhatóvá vált a CERL-tezauruszok közül a kiadói és nyomdahelyek tezaurusza, amely a keresés alkalmával felhívja a használó figyelmét az adatbázisban előforduló számtalan helységnév-variációra. Megkönnyíti a keresést azáltal, hogy ezentúl a használóknak, – ha kiadási vagy nyomdahelyre keres, – nem kell minden egyes helynév-variációt mint külön keresési parancsot bevinnie, hanem a CERL tezaurusz egy külön parancsra minden név-variációt felkínál. A 2001-es év legnagyobb eseménye a HPB adatbázis szempontjából kétségkívül ennek az első ún. CT, azaz CERL-tezaurusznak felállítását volt. Ennek gyakorlati használóit Claudia Fabian (München, Bayerische Staatsbibliothek) számolt be. Ő volt egyébként a nyomtatott formában is megjelent *Druckorte des 16–19. Jh. (Wiesbaden 1991)* c. adattár összeállítója is. A helynév tezaurusz egyébként elsőként készült el és elsőként használható a tervezett három közül: a továbbiak a nyomdász- és kiadói tezaurusz és a személynév-tezaurusz lesz.

A most elkészült helynév, azaz „Place names” tezaurusz egy-egy helynévnek minden névalakváltozatát felkínálja, és ezzel a keresés sokkal eredményesebb, a találatok száma sokkal nagyobb. (Egy példa a keresés menetére: advanced search – imprint place – variant place names – find names for Posonium.). Ekkor Pozsony nevének 22 változatát sorolja fel a tezaurusz. Ha ezek mindegyikén végigmegyünk, és megnézzük, hogy hány rekord van pl. Bresburg, Pisonium... stb helynévvel, akkor sokszorososan több találatot kapunk, mintha a kereső kifejezés csak „Posonium” lett volna. Ezt érzékletesen mutatta be Claudia Fabian is, Róma példájával. Ha csak a „Roma” nyomdahely-névre keresett, akkor a HPB adatbázisban 18 447 találat volt, míg a nyomdahelynév tezaurusz segítségével 25 938 római impresszumú rekordot talált.

A CERL-nek weboldala is van (<http://www.cerl.org>), amely a legújabb hírekről, és általában a szervezet fő tevékenységéről tájékoztat, ezen belül olvasható a CERL kb fél évenként megjelenő újságja is. Itt lehet hozzáférni a „HPB Manual”-hez, vagyis a régi könyv adatbázis kézikönyvének új kiadásához, amely nyomtatva nem, csak elektronikus úton jelent meg. Érdeklődésre tarthatnak még számot a kapcsolódó web-oldalak.

II. Annual Bibliography of the History of Books (ABHB). Hozzáférhetővé vált a közelmúltban egy másik, régi könyvvel és könyvtörténettel foglalkozóknak fontos adatbázis is. Ez az előzőtől eltérően nem régi nyomtatványok rekordjait tartalmazza, hanem ez a könyvtörténeti cikkek nemzetközi adatbázisa. A könyv- és könyvtártörténeti témájú tudományos cikkek nemzetközi bibliog-

ráfiája 1970 óta jelenik meg éves kötetek formájában a hágai Királyi Könyvtár és az IFLA közös gondozásában. A bibliográfia igényességét nemcsak az említett intézmények, hanem a titkár személye is garantálta: titkára a kezdetektől egészen az 1990-es évekig H. D. L. Vervliet, a neves holland könyv- és nyomdatörténész volt.

Az adatszolgáltatást mindenhol a nemzeti könyvtárak végzik, ezekhez mi az elsők között csatlakoztunk még 1970-ben Azóta is az OSzK Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztősége gyűjti és szolgáltatja a hágai központnak a címleírásokat: az előző naptári év folyamán Magyarországon megjelent könyv- könyvtártörténeti tanulmányokat (Ennek alapján készül a *Magyar Könyvszemlében* évente, a 4. számban közzétett szakbibliográfia). A nemzetközi bibliográfia gyűjtőkörébe tartozik a nyomdatörténet, tipográfia, sajtótörténet, kötéstörténet, könyvkereskedelem története, könyvtártörténet, bibliofília, illusztráció-történet. A leírásokat szakozva, értelem szerint rövid, angol nyelvű magyarázattal, és az idegen nyelvű rezümék feltüntetésével kell megküldeni. Az első 17 évfolyamnak 1989-ben jelent meg kumulatív indexe, az addig megjelent éves kötetek teljes személy- és helynév anyagával.

A könyvtörténet kutatójának munkáját most az ABHB adatbázis könnyíti meg, amely az 1989–1998 közötti kötetek rekordjait tartalmazza. Az utóbbi tíz évben ugyanis digitális módon kellett az adatokat szolgáltatni. Az adatbázisban helynévre, személyre, (szerzőre vagy történeti személyre), témára és címre egyaránt kereshetünk, és együtt találjuk mindazt, amit arról a tárgyról Európa-szerte tudományos szintű közleményekben írtak: folyóiratban, évkönyvben, gyűjtőkötetben, vagy monográfia formájában (egyelőre csak az 1989–1998 időkorben).

Különösen fontos, hogy a környező országok könyvtörténeti témájú tanulmányairól is értesüljünk, számos hungarika-vonatkozásuk miatt. Ezért sajnálatos, hogy míg Románia, Ausztria, Csehország és déli szomszédaink többsége is, ha nem is rögtön az indulástól, de később csatlakozott ehhez a nemzetközi bibliográfiához (és most már adatbázishoz), addig Szlovákia nem. Ez a magyarországi kutatóknak nagyon hiányzik, de reméljük nemsokára az ő adataikat is megtaláljuk a soron következő kötetekben és majd az adatbázisban is. Ez utóbbiba fokozatosan a korábbi évek anyagát is betáplálják, egészen a kezdetektől (1970-től fogva), bár ezeket annak idején még cédlulaformában küldték meg az egyes országok.

Mintegy Magyarországon kevés könyvtár győzte anyagilag az éves kötetek megvásárlását, (Budapesten teljes sorozata valószínűleg csak az OSzK-nak van), így az adatbázisnak sok könyvtárban fogják hasznát venni. Az adatbázis, amelynek neve „Book History Online”, szabadon hozzáférhető: www.kb.nl/kb/bho/index2.html

V. ECSEDY JUDIT

Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtár dualizmus kori élelappjaiból. Az ELTE Egyetemi Könyvtár irodalom-, társadalom- és sajtótörténeti kiállítása 2002. március 28. és 2002. április 25. között volt látogatható. Az anyagot Fabó Edit válogatta, s a tárlatot Buzinkay Géza előadása nyitotta meg.

A kiállítás elsősorban az 1867–1918-as korszakot átölelő jelentősebb élelappok – az ELTE Egyetemi Könyvtár folyóirat-gyűjteményének fellelhető – évfolyamaiból ad szemléltetést. Így az *Ústökös* 1867–1871, 1873–1878, 1880–1888, 1890–1906, a *Bolond Miska* 1867–1875, a *Bolond Istók* 1878–1919, a *Kakas Márton* 1894–1914, az *Urambátyám* 1887, a *Lúdas Matyi* 1870–1872, és a *Borsszem Jankó* 1869–1905 közötti rendelkezésre álló évfolyamköteteteiből történt a tallózás. A válogatás főbb szempontja volt, hogy az ismert élelappfigurák, illetve a korra jellemző hétköz-